

een grensgebied

toonstelling in neentemuseum

aan boeken, portretten en handschriften van de schrijvers- en dichtersgeneratie, die omstreeks 1911 het Nederlandse literaire klimaat hielpen bepalen. Hetzelfde is het geval met het Nederlandse toneel aan de vooravond van de eerste wereldoorlog. Een alleraardigste, door het Amsterdamse Toneelmuseum beschikbaar gestelde collectie van foto's, een paar historische kostuums (die van mevrouw Theo Mann-Bouwmeester als Madame Sans Gêne en van Eduard Verkade als Hamlet) en andere curiosa stellen de bezoeker in staat enige indruk te krijgen van een toneelwereld waarin bijvoorbeeld iemand als Fie Carelsen nog als piepjong debutantje haar eerste rolletjes mocht spelen in de schaduw van thans voor ons tot grotendeels historische namen geworden acteurs en actrices van het toenmalige eerste plan.

„Mijnheer” — zo lezen we in een aandoenlijk briefje van niemand minder dan mevrouw Theo Mann-Bouwmeester aan de criticus Loffelt, de toneelredacteur van Het Vaderland in die dagen — „met zeer veel genoegen las ik uw beoordeling over De Vreemdelingen. Nu had ik een beleefd verzoek aan u. Zeg u mij eens of het waar is wat de Haarlemsche Courant heeft gezegd, was die houding op de canapé zoo afschuwelijk? Ik vond het niet, en heb het hardnekkig blijven doen. Is het u niet overgefallen?”

Wij kunnen het oordeel van de Haarlemse recensent niet aan de hand van een oude spelfoto controleren.

Onze Padvinders

Ik heb die jongens lief, hun
guitig oog,
Misschien wat met hun waardig-
heid in strijd,
Is spiegel van de kinderziel, die
woont
In 't manlijk kleed der weer-
baarheid.

Ik mag die leuke jongens wel,
als 'k zie
Hoe dapper zij zich weren,
kracht bewust,
In 't wagen stout, zich banend
fluks een weg,
Vervullend hunnen plicht met
blijden lust.

Ik juich die flinke jongens hart-
lijk toe,
Die, mijdend flauw genot en laf
vermaak,
Met trouwen ijver en met jeug-
dig vuur
Zich wijden aan een vrij gekozen
taak.

Met vreugde sla ik ga hun jon-
gensspel,
En leg mijn wenschen in deez'
woorden neer:
„Eéns vinde 't vaak zoo moeilijk
leven hen
Als brave, flinke dappre man-
nen weêr!”

F. W. DRIJVER.

(Uit het eerste nummer van het officiële orgaan van de padvinderij die in Nederland in 1911 officieel werd opgericht).

de samenleving is ook ruime aan-
dael gewijd aan de sociale proble-

Gedeukt, geknauwd, gehavend — maar nog altijd de Geweldige

talië

een bassist was, die in het geheel niet vibreerde ondanks het feit, dat zijn collega's in de groep zich beijverden, om door middel van het vibrato hun toon leven te verlenen. Van Kempen tikt af en zegt in zijn grappig Italiaans, wijzend op de zondaar: „Peschè non vibrare!” Waarop de man, die niet ouder dan één- of twee en-

cursussen. Kunstenaars van wereldnaam (Cassadó, Segovia, Principe enz.) geven daar onderricht aan jongelieden, die uit vrijwel alle werelddelen naar deze „mooiste stad van de wereld” komen. Paul van Kempen leidde er vele jaren lang de dirigenten-cursus. „Je moet er ook eens heen komen” zei hij mij eens. Na deze woorden vormde zich een financiële frons op mijn voorhoofd en Van Kempen, met zijn fijne intuïtie, merkte dat onmiddellijk op. „O, is het dat?” zei hij. „Jij speelt toch altviool, nou dan zal ik ervoor zorgen, dat je geëngageerd wordt in het orkest van Florence voor die vijf weken, die de cursus duurt”. Deze opmerking was ik vergeten tot het moment, waarop ik uit mijn brievenbus een brief met een Italiaanse postzegel oppikte. In

Karikatuur door Albert Hahn van dr. Abraham Kuyper, de voorzitter van de Anti-Revolutionaire Partij. In Hahns rake prenten weerspiegelde zich het gehele Nederlandse politieke leven van de eerste decennia van onze eeuw. Het was Abraham Kuyper zelf die zich eens over het werk van de socialistische karikaturisten uitliet „Steeds heb ik het betreurd dat in ons land alle caricaturisten aan één kant stonden, en dat ook onder onze Calvinisten nog altoos niet de

19 aug 1967

KON. INSTITUUT
VOOR TAAL-, LAND-
EN VOLKENKUNDE

Col. Brooshooff. no 6
Sp. 1.

Herinneringen aan P. Brooshooff

Indisch journalist die strijd niet uit de weg ging

Voorvechter van ethisch koloniaal beleid

DEZE WEEK is het veertig jaar geleden dat een figuur uit de Indische journalistiek, overleed die nog maar weinigen zelfs van naam kennen, maar die in zijn tijden in het „oudere Indië”, één van de beste en fatsoenlijkste journalisten was. En dit laatste zegt wel iets, als we in de brieven van Busken Huet aan Potgieter over de „drekoloniek” van de Indische koerantiers lezen.

Brooshooff moet — en we behoeven dit zelfs niet te weten — uit een goed Hollands en protestants milieu zijn voortgekomen. Hij werd in Giessendam geboren, waar zijn vader notaris was. Zijn leven lang werden zijn woorden en daden door een ethisch beginsel geleid en zijn leven lang — al raakte hij los van zijn ouderlijk geloof — heeft hij met het probleem van de menselijke ontoereikendheid en zondigheid geworsteld, met alle daaraan verbonden gevoelens van schuld en verantwoordelijkheid tegenover zijn medemens. Toen hij nog student was, begon hij eens een artikel over Multatuli met deze woorden: „Ieder mens zal in een hoogst onaangename gemoedsstemming verkeren, wanneer hij beseft iemand onrecht te hebben aangedaan.” En niet lang voor zijn dood, schreef hij in een blauw schoolschrift enkele losse zinnen neer, in een nauwelijks meer leesbaar handschrift: „Diepe weemoed der zonde, der verloren reinheid, van het gevoel dat men anderen niet zo gelukkig maakt als men zou kunnen.” Hiertussen ligt een leven van bijzondere werkzaamheid en strijdvaardigheid als Indisch journalist. Van nature was Brooshooff geen strijder; hij gevoelde alleen sterk de behoefte getuigenis af te leggen van zijn beginselen en juist deze beginselen brachten hem in conflict met de Indische maatschappij zoals hij die aantrof („Indië is het land waar met de huid de ziel verbrandt”). Hierdoor was hij tot strijden gedwongen en kreeg zijn krant het karakter van een oppositieblad. Liberaal van huize uit, kwam hij met 't liberalisme in botsing, tenminste zoals dit door de Indische pers werd gebruikt om eenzijdig het belang van de particuliere ondernemer te dienen. Maar nog minder wilde Brooshooff terug naar een conservatieve politiek, zoals Huet die voor Indië nodig achtte; hij liet alleen nooit na de toepassing van de liberale beginselen te toetsen op hun ethische waarde. Aan de juistheid van de liberale theorieën is hij pas later gaan twijfelen en dit bracht hem dicht in de buurt van het socialisme.

BROOSHOOFF ging in 1877 naar Indië voor de Semarangse

Courant; één jaar later kwam P. A. Daum voor De Locomotief uit. Zij hebben dus beiden in dezelfde tijd in Semarang gewoond; ze waren zelfs collega's. Toch zijn er geen aanwijzingen dat ze elkaar meer dan oppervlakkig hebben gekend. Bovendien zou Brooshooff spoedig Semarang verlaten en naar Soerabaja vertrekken. Daum bleef er tot 1885. Maar ook al zouden ze elkaar beter en langer gekend hebben, dan nog lijkt het niet aannemelijk dat ze elkaar, zoals men het uitdrukt, „gevonden” zouden hebben. Daum zag na enige jaren in Indië de idealist in hemzelf „uitslijten”, zoals hij het zelf uitdrukte, Brooshooff bleef onverwoestbaar idealist, die tegenover Daum een wat naïeve indruk maakt. Maar als tegenwicht waren „naïevelingen” als hij nodig in een samenleving, waarin men vóór alles ontuchtterde. En dat betekende in vele gevallen het aanvaarden of tolereren van misdanden. Brooshooff heeft ze nooit aanvaard of getolereerd en hij bleef protesteren, al moet hij zichzelf weleens een Don Quichote hebben gevoeld.

Hij kwam als een onbeschreven blad naar Indië, als iemand die weinig of niets van het land en volk kende, maar die zich bijzonder snel inwerkte.

Hij verviel niet in de fout van Huet die behalve één enkele reis door Java, acht jaren lang in één stad bleef zitten. Brooshooff ging op reis, niet één keer, maar verscheidene malen en hij bezocht niet alleen Java. Hij wilde zichzelf recht van spreken geven; hij ondervroeg ondernemers, ambtenaren officieren en kooplieden en werkte zich snel in de economische problemen van het land in. Hij zag een bevolking waarvan in de loop van de jaren zoveel bloed afgetapt was, dat deze dreigde te bezwijken aan bloedarmoede. „Ik ben Nederlander,” schreef hij in 1884 reeds, „ik profiteer dagelijks van de koloniale baten; voor mijn persoon zou ik het belang van Nederland moeten stellen boven dat van Indië en toch twijfel ik er geen ogenblik aan of Nederland heeft jegens Indië een groot onrecht gedaan, waartegen ieder eerlijk hart in opstand moet komen.”

Er bestond voor hem nog zo iets als Recht (met een hoofdletter!) en dit recht werd door de regering met de voeten getreden. Wat Brooshooff ook altijd gekenmerkt heeft, is zijn behoefte om zich te documenteren; hij heeft het nooit bij een veroordeling gelaten, maar is altijd met cijfers en getallen gekomen. Als men zegt, dat Brooshooff altijd alleen heeft gestaan, dan is dit onjuist. Er waren er meer die over het koloniaal beheer dachten als hij, meer dan men oppervlakkig zou menen. Toen Brooshooff in 1887 het initiatief nam tot het schrijven van een adres aan verschillende vooraan-

staande Nederlandse figuren, waarin verzocht werd kennis te nemen van de „heillose gevolgen van het bestuur in Nederlandsch-Indië” kreeg hij 1225 handtekeningen, een respectabel aantal op 'n bevolking van ongev. vijftigduizend Europeanen. Dit adres ging vergezeld van een doorwrochte, door Brooshooff samengestelde „Memorie over de toestand in Indië”, waar hij zijn beste krachten aan moet hebben gegeven. Veel gehoor heeft hij toen echter niet gehad en zeker niet van de regering. Zijn oprechte bedoelingen zijn echter boven alle twijfel verheven.

Dit gefundeerde beroep van Brooshooff kunnen we zien als één van de eerste tekenen van hetgeen eerst 20 jaar later in de regeringspolitiek zou doorwerken. In zoverre is hij 'n voorvechter geweest. Nog eenmaal — in 1902 — heeft Brooshooff zich gezet aan het schrijven van een brochure, waarin hij „een ethische koers” voor de koloniale politiek aangaf: „Als ik spreek van ethische koloniale politiek, dan bedoel ik vooral niet de reclame-, partij-, en tribunopolitiek die de zogenaamde Javanenliefde exploiteert als middel ter bereiking van geheel daarbuiten staande oogmerken. Herhaalde regeringsbetuigingen dat vooral het welzijn van de Javaan haar richtsnoer zij, kunnen slechts ergernis wekken als men tegelijkertijd ziet dat niets noemenswaard voor het wezenlijke geluk van de Javaan wordt gedaan.”

En verderop: „We drijven de Inlander naar de afgrond. Na de uitbuiting van het cultuurstelsel leverde men hem over aan de uitbuiting van het kapitaal. De ordonnanties, zogenaamd tot zijn bescherming, beschermen in werkelijkheid alleen de kapitalist.” Het klinkt alles nogal revolutionair, en toch was Brooshooff dit niet.

Hij was geen socialist als Van Kol, hij heeft zich nooit bij welke partij ook aangesloten en hij is misschien daarom ook nooit kamerlid geworden; hij protesteerde slechts vanuit zijn geweten. Zijn stem kreeg op het laatst alleen een wat verbitterd accent. In januari 1904 ging hij voorgoed naar Nederland terug, als een teleurgesteld man. Ook door de bejegening die hij van de eigenaar van „De Locomotief” had ondervonden, het blad waarvan hij — met tussenpozen — twintig jaar hoofdredacteur geweest was.

Letterkundig werk

TERUG in Nederland, had hij de grootste moeite zich staande te houden. Hij sloot zich van de buitenwereld af en het duurde een tijd voor hij over zijn neerslachtigheid heen was. Hij stond vlak voor een volledige „crack up”, maar wist zich nog juist te herstellen.

Toch begon hij langzamerhand weer te schrijven, geen journalistiek, maar letterkundig werk. Brooshooff was nooit alleen journalist geweest; in zijn binnenste moet hij zich ook letterkundige hebben gevoeld. Als student was hij bekend geworden om zijn gedichten en liedjes, die hij soms in café's voordroeg. Zijn „Lied van de veepest” werd nog enige jaren na zijn vertrek

P. BROOSHOOFF

... voor dovemansoren ...

in Leiden en Amsterdam gezongen. In Indië had hij enkele toneelstukken geschreven waaronder het bekend geworden „Zijn meisje komt uit” (dat in Nederland werd opgevoerd); ook een roman „Jan, Piet en Pauw te Parijs”, maar het best geslaagd is zijn satire op de Indische samenleving „Gedenkt te sterven” met als ondertitel „Tafereel uit den Indischen cholera-tijd” die met de volgende toen nogal vaak geciteerde zin begint: „De Indische maatschappij verkeert in haar gewone doen; ze is kwaadsprekend en vervelend.” Brooshooff had de literatuur als „uitspanning” nodig naast zijn journalistieke bezigheid, al vloeiende voor hem het één vaak in het andere over. Zijn artikelen hebben soms een literaire inkleding, maar zijn literair werk heeft altijd iets betogends. Als literator kon hij niet in de schaduw van zijn collega Daum staan, die een voortreffelijke romanschrijver was. Het werk van Brooshooff was te conventioneel; zijn kracht lag in de journalistiek en toch bleef hij het literaire

genre beoefenen. Vooral het toneel en het schrijven voor het toneel trok hem aan. Toen hij in Holland over zijn depressie begon heen te komen, was ook het eerste wat hij schreef, een toneelstuk, dat echter nooit is gepubliceerd. Het draagt de veelzeggende titel „Arm Java” en heeft dezelfde strekking als zijn artikelen.

De intrige is alweer conventioneel, de opzet schematisch, de dialogen zijn te zeer op de tendens gericht en toch is het een zeer leesbaar en curieus stuk voor wie de „Indische toestanden” uit die tijd wil leren kennen, juist omdat het „verhaal” teruggaat op werkelijkheden en actualiteiten. We zien in dit stuk de ethische bestuursambtenaar optreden in de figuur van de controleur Ekkers (die Brooshooffs meningen verkondigt) en wie denkt bij de regentsdochter Moertinah niet aan Kartini? Er wordt zelfs duidelijk gezinspeeld op de bekende legende van haar liefde voor een jong Hollands ambtenaar, een typische legende van de „ethische richting”.

MISSCHIEN heeft het schrijven van dit stuk Brooshooff toch wel over een dood punt heen gebracht; in ieder geval begon hij weer te publiceren, in „De Locomotief” in „De Telegraaf” en in het maandblad van Albert Verwey „De Beweging”. Hij ging weer deelnemen aan de Indische politiek, al wist hij „voor dovemansoren te preken”. Het optreden en het beleid van de inmiddels tot gouverneur-generaal benoemde generaal Van Heutsz, wekte zijn verontwaardiging. Hij noemde het „een gruwel van reactie”, „een brutaal terugtrappen op de weg van meer ethische staatkunde tegenover de Indische bevolking”. Maar zulke uitvallen werden zeldzamer, zijn veerkracht werd minder. In 1909 brak hij heen; de genezing was een pijnlijk en langdurig proces dat hem niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk uitputte.

Hij leefde op het laatst geheel teruggetrokken en soms scheen het wel of men hem vergeten was („Och, het leven gaat voort”). Maar toen Brooshooff op 14 augustus 1921 stierf, hadden velen behoefte nog eens getuigenis af te leggen van hun respect en hun bewondering voor de door en door rechtchapen mens, die Brooshooff als journalist altijd geweest was. Geheel vergeten was hij toen nog niet en dit mag hij ook nu niet zijn. Wie eens geroepen zal worden de geschiedenis te schrijven van de Indische journalistiek — die tegelijk een stuk cultuurgeschiedenis zal worden — die zal Brooshooff eren als één van de beste en eerlijkste journalisten.

R. Nieuwenhuys